

Universiteit van
Kinshasa, juni 2009,
Foto Carl De Keyzer.

Brieven
aan
Multatuli /
Dierbare
Douwes
Dekker

Dierbare Douwes Dekker,

Het is herfst in Brussel en de regen slaat nog steeds tegen de ramen zoals toen in de dagen dat gij in hotel Au Prince Belge verbleeft en uw *Max Havelaar* schreef. Dezelfde regen, dezelfde stad, maar wel een andere wereld, want het kolonialisme dat gij

aan de kaak stelde, is inmiddels alweer verdwenen, een halve eeuw geleden. Dat lijkt lang, bijna een mensenleven. Maar nog steeds weten we niet hoe om te gaan met dat verleden. Daar kijkt ge van op, voorzeker, maar mag ik u meenemen naar dit heden, naar dit toekomstige verleden, want ook wij zijn slechts schakels die worstelen met onze tijd zoals gij destijds?

Mag ik u meenemen naar Boma? Want ik moet u iets bekennen, dierbare Douwes Dekker, tot voor enkele jaren had ik uw meesterwerk nog steeds niet gelezen. Gij waart er misschien voetstoots van uitgegaan dat een schrijver wiens oeuvre grotendeels rond Afrika cirkelt toch wel de moeder aller koloniale romans – wat zeg ik: aller antikoloniale romans – meermaals verslonden had. Maar met goede boeken is het zoals met grote liefdes: wie lang genoeg wacht, wordt er op den duur toch door overrompeld.

Eind 2008 reisde ik maanden door Congo, het land – en dat kunt gij niet weten – dat meer dan een halve eeuw, van 1908 tot 1960, een kolonie was van België en dáárvoor drieëntwintig jaar nagenoeg privébezit van de Belgische koning Leopold II, die daarmee de grootste achtertuin uit de geschiedenis bezat. Die reis bracht me zowel in het vreselijke oorlogsgebied in het oosten van Congo als helemaal in het westen van het land, in het ingeslapen havenstadje Boma, niet zo ver van de Atlantische Oceaan. Boma was de eerste hoofdstad van Congo, vooraleer Kinshasa (toen nog Léopoldville) in de jaren dertig het overnam. Ik vond er de prachtige ambtswoning van de gouverneur-generaal uit 1908, de hoogste koloniale ambtenaar. Het stond op hoge, gietijzeren poten, ter bescherming tegen rotting en termieten; het had een riante veranda met een koele schaduw, het had hoge kamers met stucco plafonds, het had lambrizingen en geslepen glas. Koning Boudewijn – en ook die zult gij niet kennen – had er in 1955 nog geslapen. Ik zag zijn slaapvertrek en zijn badkamer.

Vandaag is het gebouw echter totaal uitgeleefd, wat niet verhindert dat het nog steeds het stadhuis van Boma huisvest. Mensen zaten op kapotte stoelen rond kapotte tafels, er was een meterslange kast met een droge waterval van papier en dossiermappen. En er was Placide Mananga, gemeente-archivaris en –bibliothecaris van een bibliotheek zonder boeken.

Hij zei: “Vroeger was ik bibliothecaris van de openbare bibliotheek. Leest u Vlaams?”

Ik knikte. Het was nu niet het moment om uit te leggen dat mijn Vlaams eigenlijk niet verschilde van uw Nederlands.

Hij vervolgde: “Die bibliotheek bevatte ook een Vlaamse sectie. Wel vierhonderd boeken. De Vlaamse kolonialen lazen graag, maar vandaag is er niemand die die taal nog leest.”

Dat is waar, waarde Eduard. Ook al was België toen al een tweetalig land, de kolonisatie van Congo gebeurde nagenoeg exclusief in het Frans. Veel missionarissen kwamen uit Vlaanderen, maar ze doopten de Congolese kinderen *au nom du père* en niet in die van de vader. Niet zozeer omdat de allerhoogste zich liever liet aanspreken in een taal die de *subjonctif* nog eerde, maar omdat de missionarissen zodoende onderling in hun eigen patois konden redekavelen, zonder begrepen te worden door hun lammeren. De *baflama*, zoals Vlamingen in het Lingala genoemd werden, dat waren Belgen die Frans spraken. Pas in de jaren vijftig ijverden sommigen Vlamingen voor meer Vlaams in de Congo – zo vond men dat Congolezen die ambtenaar wilden worden ook Nederlands moesten leren, zodat ze de Vlaamse koloniaal in zijn of haar eigen taal konden gehoorzamen – maar tegen dat het zover was, was Belgisch-Congo Belgisch-Congo niet meer, maar gewoon Congo, een onafhankelijk land. Het zou bij Franstaligheid blijven. Op die enkele honderden boeken in Boma na dan.

“Wat is er met die collectie gebeurd?”, vroeg ik aan Placide.

“Oh, die ligt gewoon in een schuurtje bij mij thuis. Wil je eens komen kijken?”

Na een tocht door bananenstruiken, langs een riviertje en een flink stuk bergop zat ik voor het huis van Placide. Hij en zijn dochtertje van vier brachten stapels en stapels boeken naar buiten. Vooral dat dochtertje vond het een feest om met die verrotte, vergane en verkruiemde boeken te mogen zeulen. Het moet een halve eeuw geleden zijn, beste Douwes Dekker, dat een Congolees meisje zoveel plezier beleefde aan de Vlaamse letterkunde. Meer dan ik in ieder geval, want terwijl ik steeds moedelozer de ene stapel na de andere bekeek, concludeerde ik drie dingen. Ten eerste: geen wonder dat het Belgische kolonialisme zo paternalistisch en kortzichtig was, als je zulke slechte boeken leest. Het aanbod was vergelijkbaar met het aanbod in de doorsneevideotheek van eender welk dorp in Vlaanderen. Veel stroperige liefde, veel lompzware heroïek, veel treurige familiesaga's. En ook enkele krukkige gedichten over “zaad” op Vlaamse akkers, wat hoopvol klonk, maar al gauw minder erotisch bleek. Ten tweede: dat Placide een veel te zorgzame man was; hij had die rotzooi allang mogen verbranden. Ten derde: dat termieten rechtvaardige insecten zijn met een feilloze literaire smaak. Belangeloos vraten ze de *pulp fiction* van de vaderlandsche letteren weg, terwijl ze de luttele meesterwerken ontzagen. Ik vond er ongevende exemplaren van *De voorstad groeit*, het debuut van Louis Paul Boon, een auteur die gij echt eens moet leren kennen als ge de tijd hebt. *Monsieur Hawarden*, een juweeltje van Filip de Pillecyn. En uw *Max Havelaar*.

“Neem je echt niets meer mee?”, vroeg Placide beteuterd, terwijl hij tuurde naar mijn schrale oogst. Hij had gehoopt dat zijn schuurtje eindelijk leeg zou zijn. Ik schudde mistroostig het hoofd en begon, samen met hem en zijn dochtertje, de stapels terug naar binnen te dragen.

Uw *Max Havelaar* lezen in onze oud-kolonie: kon het mooier? Ik las de roman op het balkon van mijn hotelkamer in Matadi, de grootste havenstad langs de Congo-stroom. Als ik opkeek van mijn boek zag ik het oude historische centrum, de treinsporen waar al lang geen treinen meer reden, de roestige containerkranen van de haven, de majestueuze stroom. Het hotel waar ik logeerde, heette nog steeds Métropole: hier was het dat iedereen die met de Congo-boot uit de Belgische metropool aankwam zijn eerste nachten sliep. Het gebouw was in oriëntaalse stijl met hoefijzerbogen, arcades en patio. Het leek meer op een oosterse karavanserai dan op een koloniaal hotel. Vaak had ik roestbruin kraanwater, maar nog vaker had ik gewoon geen water. Kortom, de perfecte setting: u lezen in Congo stond me niet alleen toe na te denken over het Belgische en

Brieven
aan
Multatuli /
Dierbare
Douwes
Dekker

Nederlandse kolonialisme, maar tevens over het oriëntalisme uit het interbellum, het Vlaams nationalisme van de jaren vijftig, het postkolonialisme in de letteren en het postkoloniale Congo.

“Wat een parallellen!”, dacht ik. Het Nederlands-Indië dat gij opriep, leek vaak op het Belgisch-Congo dat ik bestudeerde. Ook hier was het koloniale bestuur een tweekoppig monster van inheemse en uitheemse macht: een traditionele chef (de regent bij u, de *chef médaille* in Congo) werd er geflankeerd en overstegen door een blanke ambtenaar (de resident bij u, de gewestbeheerder in Congo). Die parallel hoefde niet te verwonderen: Leopold II had zich onder meer op het Nederlandse model geïnspireerd toen hij zijn achtertuin begon te exploiteren. En ook in Congo leidde die ambivalente positie van het inlandse hoofd – tussen kolonisator en dorpsgemeenschap – tot vreselijke vormen van machtsmisbruik en straffeloosheid. Ook Congo had zijn hoofden van Lebak, inheemse leiders die het hun onderdanen zuur maakten en hun naasten bevoorrechtten. Koning Leopold had zelf beter de *Max Havelaar* gelezen, bedacht ik achteraf.

Nadat Leopolds Vrijstaat in 1908 Belgisch-Congo was geworden, ging het onverminderd voort: de idee was dat zulke indirect rule efficiënter was, dat zwarte onderdanen meer loyaal zouden zijn aan een plaatselijke leider. En dus benoemde de kolonisator overal een *chef médaille*, iemand die naast luipaardtanden van de Belgen ook een nikkelen plaatje om zijn nek mocht hangen, als had hij meegedaan aan een loopwedstrijd. Die medaille belichaamde zijn officiële functie. Maar in de praktijk ging het vaak om brave, dociele figuren met weinig gezag die een soort oorlogsburgemeester van de vreemde occupatiemacht werden. Een van hen was chef Lutunu, een ex-slaaf, iemand die het in vroeger tijden nooit tot chef had kunnen maken, maar als grote vriend van de Belgen oplom in de hiërarchie, zozeer dat hij vereerd werd met een straatnaam in Kinshasa, een geromantiseerde biografie en zelfs een standbeeld in zijn geboortedorp in de Bas-Congo. Maar de mensen in de streek zongen in het Kikongo over hem: “Chef Lutunu is uitgenodigd naar België, / we hebben hem naar Ngungu gestuurd / we hebben hem berecht / hij kreeg een fles op zijn kop / we hebben hem bij de vuilnis gezet.”

Ge ziet, dierbare Multatuli, dat ook in Congo de geringe man kreunde onder zijn nieuwbakken gezagsdrager. En dat is wat ik in uw schrijven zozeer waardeer: gij hadt niet alleen de moed om het koloniale stelsel zeer scherp te ontleden, gij weest ook op de wantoestanden veroorzaakt door inlanders in dat stelsel zelf. Koloniale subjecten waren niet alleen slachtoffer, maar ook dader, althans sommigen van hen. De hoofden van Lebak waren tenslotte geen Nederlanders. Ook in Belgisch-Congo was veel onheil inheems van aard. In de tijd van de slavenhandel waren het Afrikanen die Afrikanen schaakten. In de tijd van de rubberoogst waren het Afrikanen die hun broeders afmaakten. In de tijd van de dekolonisatie, de dictatuur, de genocide en de burgeroorlog waren het Afrikanen die mekaar naar het leven stonden. Uiteraard, vaak waren ze de speelbal van buitenlandse betrokkenen, en veel was anders gelopen zonder westerse bemoeizucht, maar zou het dan paradijselijker verlopen zijn?

Wat had ik graag met u op dat balkonnetje van mijn hotelkamer gezeten. Meer dan een glas bruin kraanwater had ik u niet kunnen aanbieden, maar we zouden gediscussieerd hebben over Nederlands-Indië en Congo vandaag, over de niet aflatende gevolgen van het kolonialisme. Ik zou u uithoren over uw tijd en uw inschatting van het heden. Ik zou u vertellen over de kind-soldaten, de massamoordenaars en de verkrachte vrouwen die ik had geïnterviewd. Ik zou u vertellen wat een jongen me de week ervoor al lachend zei: “De oorlog is een grote grap, een vreselijke grap.” We zouden naar de rivier kijken, naar het licht dat zachter werd.

Maar nog iets anders zou ik u willen vragen. “Meneer Douwes Dekker,” zou ik aarzelend beginnen, “hoe kan een blanke man uit een voormalig koloniserend land schrijven over Congo vandaag? Ben ik, als Belg, de kleinzoon van daders? Heb ik daarom schuld? Gelukkig ben ik nog Vlaming! In de koloniale tijd waren wij óók onderdrukt, wij waren de primitieve inboorlingen van Noord-België die door de Franstalige bourgeoisie van de hoofdstad werden geminacht. Wat een geluk! Ik ben ook de zoon van slachtoffers! Wij Vlamingen waren ooit ook negers! Ik heb ook veel geleden, Multatuli. De Here zij geprezen voor de miserie van mijn grootouders! Ik word gered door hun armoede!”

De muggen dansen steeds uitzinniger om mijn hoofd. Ik begin te ijlen. Wat raaskal ik toch. Het moet dat bruine kraanwater zijn.

En toch. Een vriend van mij vertelde me laatst dat een hooggeleerde literatuurhistorica nog maar eens *Ulysses* van James Joyce had geanalyseerd, en dan met name de beroemde, lange slotmonoloog van Molly Bloom. Beroemd, omdat het zonder meer de rijkste monoloog is van een vrouwelijke personage uit de modernistische letterkunde. Een moeizame paper in een academisch vakblad was het resultaat. De literatuurhistorica wrong zich in vele moeilijke bochten. Haar analyse was een beetje zoals dat theaterstuk van het Brusselse gezelschap Dito Dito: *Ja ja maar nee nee*. Of zoals die Franse cultfilm van enkele jaren geleden: *Ni pour, ni contre, au contraire*. Ik ben niet voor, noch tegen, integendeel. Uiteindelijk was het toch een problematische tekst, leek ze te suggereren, en dan vooral doordat James Joyce, hoe zal ik het zeggen, verrek nog an toe, een man was.

Dan heb ik twee keer pech: ik ben man en ik ben blank. Wat zeg ik? Drie keer. Ik ben ook nog eens Belg. En op mijn Vlaamse redding kan ik niet meer rekenen: want Vlaanderen is vandaag schatrijk en kruipt niet meer voor Franstalig België. Wel integendeel! Nu lijkt het soms alsof Wallonië onze luie en lastige kolonie is. Zoals een Vlaamse oud-koloniaal ooit zei: “We zijn de Congo dan wel kwijt, maar we hebben toch nog steeds de Ardennen.”

Het afgelopen jaar, Multatuli, werd in mijn land de vijftigste verjaardag van de Congolese onafhankelijkheid herdacht. Dat was een gemengde ervaring. Het zal toch niet waar zijn, dacht ik toen de hele herdenkingsindustrie op gang kwam: Congo is een halve eeuw onafhankelijk en veel Belgen herdenken domweg... het kolonialisme! Grote delen van het bredere publiek blijven doordrenkt van koloniale denkbeelden, hardnekkig superioriteitsbesef en onversneden exotisme. Congo is vijftig jaar onafhankelijk van België, maar België lijkt nog lang niet onafhankelijk van Belgisch-Congo. Keer op keer werden het aantal kilometers wegen, het aantal hospitalen, scholen en voetbalvelden opgesomd, alsof het kolonialisme ook niet bestond uit momenten van uitbuiting, betutteling en talloze vormen van vernedering en harteloosheid. Maar op tv, in de boekhandel en in de populaire pers regeerde geregeld de koloniale trots alsof het 1955 was in plaats van 2010.

Gelukkig waren er ook andere stemmen. Naast misplaatste koloniale trots was er ook veel ruimte voor postkoloniale kritiek, schuldverwerking, ja zelfs schaamte. Er kwam een belangwekkende tentoonstelling – in Tervuren nog wel, ooit toch de tempel van het koloniale glunderen. Er kwamen enkele zinnige boeken en krantenbijlages, er waren diepgravende debatten. Dat alles was van groot belang.

Maar in dat nieuwe, tweede discours steekt niettemin het gevaar voor nieuwe blinde vlekken: in dit nieuwe verhaal blijft de geschiedenis nog dikwijls opgesplitst in twee helften,

Brieven
aan
Multatuli /
Dierbare
Douwes
Dekker

blank versus zwart, Europeaan versus Afrikaan, waarbij enkel de rol van de goede van plaats werd verwisseld. Niet langer de nobele, onbaatzuchtige koloniaal krijgt hier de sympathie, maar de lijdende, naar vrijheid snakkende Afrikaan. Diens lijden wordt dan geheel en al op het conto geschreven van cynische, buitenlandse inmenging. Dit klinkt aardig, maar loopt wel het gevaar dat men de Congolees zijn zin voor initiatief en eigen inbreng ontzegt. Hij kan en mag enkel nog slachtoffer zijn. En dat is pas echt het verdriet van Congo: we lijken niet in staat om het categorische denken achterwege te laten. In de koloniale tijd was de Afrikaan een duts, een schelm of een schurk, in de postkoloniale tijd een slachtoffer. Maar altijd bleef hij slechts onderwerp van ons vertoog, een speelbal van westers denken, en zelden iemand met een eigen stem. Of stemmen, want er bestaat niet zoiets als een enkelvoudig Congolees standpunt.

Het postkoloniale denken lijkt zozeer begaan met het historische leed uit de koloniale tijd dat er een vorm van overidentificatie met het slachtoffer ontstaat, zozeer zelfs dat het slachtoffer geen recht van spreken meer heeft. In het voorjaar was ik aanwezig bij een debat in de KVS te Brussel. Een van de sprekers, de Congolese hoogleraar Wamu Oyatambwe, wilde toen enige nuanceringsaanbrengen in het eenduidig negatieve beeld over het kolonialisme. Meteen erna werd hij door enkele Belgen teruggefloten. Mag een zwarte, zelfs een hoogleraar, dan nog steeds geen eigen mening hebben? Loopt het postkolonialisme dan niet het gevaar nog steeds te lijden aan een gevoel van morele superioriteit? Zou het een nieuw soort kolonialisme kunnen worden, een nieuw stelsel dat zegt wat goed is en wat niet?

Misschien is er een derde discours nodig, beste Multatuli, een spreken dat verder komt dan koloniale trots of postkoloniale schaamte, een spreken dat voor het eerst gedecomplexeerd durft te zijn, een spreken dat niet langer lijdt aan overidentificatie met deze of gene partij uit de geschiedenis, een spreken dat oog heeft voor de vele grijstinten. Wat dat betreft, vertoont de geschiedenis van het kolonialisme parallellen met de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, in het bijzonder met die van de collaboratie. Ook daar is de laatste jaren een proces op gang gekomen om voorbij het zwart-witdenken te geraken en aandacht te besteden aan de brede grijze tussenzone waarin individuen niet absoluut kwaad of onmetelijk goed zijn, maar inschikkelijk, praktisch, soms moedig en vaak laf.

Kijk, enkele jaren geleden publiceerde de Britse historicus Tim Jeal een werkelijk briljante biografie van Stanley. Als er één figuur is uit de koloniale tijd, uw tijd, Multatuli, die zwart-wit wordt bekeken, dan hij wel. Decennialang heeft men hem opgehemeld als de grootste ontdekkingsreiziger uit de negentiende eeuw, decennia daarna werd hij verguisd als de grootste schurk die ooit door Centraal-Afrika banjerde. Zijn biograaf Jeal weigert voor deze of gene zijde te kiezen: hij doet iets veel beters, hij plaatst Stanley simpelweg terug in zijn tijd en hij toont de dilemma's, de paradoxen, de complexiteiten waarmee hij worstelde. Niet om hem te rehabiliteren (daar heeft Jeal geen enkele nood aan), wel om hem te begrijpen. Zoiets is groots.

Natuurlijk houdt het een risico in: want wie van het tweede discours, dat van de postkoloniale woede, een stap vooruit probeert te zetten naar een derde discours waarin niet elke koloniaal een uitbouter en niet elke Congolees een weerloos slachtoffer is, loopt het risico om bekeken te worden als een vaandeldrager van het oudere denken. Als een neo- of retro-koloniaal. Frustrerend, ik kan er inmiddels van meespreken. Je wilt van 2 naar 3 en een enkeling roept: "Jij bent 1!"

Die reactie is te begrijpen: als pakweg zestig procent van België nog vastzit in 1, het discours van de koloniale trots, en nog geen veertig procent geraakt is tot bij 2, het discours van de

postkoloniale schaamte, is het dan strategisch wel zo'n goed idee om met 3 af te komen? Loop je dan niet het gevaar dat 1 gaat denken: "zie je wel, wij zitten hier goed"? Ja, dat gevaar loop je. In het geboortedorp van Stanley willen sommigen vandaag zelfs een standbeeld voor hem oprichten... Maar moet je daarom zwijgen? Moet je daarom een stuk nauwkeurigheid weglaten? Moet je daarom de nuance opheffen?

U weet het als geen ander, mijn Multatuli: natuurlijk niet! Uw eigen relaas kende evenmin een belemmering. We gaan toch niet voor de lieve vrede een ander verhaal vertellen dan dat waarvan we zelf zo overtuigd zijn! Intellectuele integriteit is het begin van morele integriteit. En literatuur is het middel om de nuance leesbaar te maken. Een waarlijk volwassen omgang met het koloniale verleden is niet gebaat met zwachtels en gefluister. Het gaat niet over wat wij niet meer over de ander mogen zeggen, maar over wat we met elkaar moeten bespreken. Het gaat niet over zelfcensuur, maar over dialoog. Het stopt niet bij een noodzakelijke introspectie over de koloniale schuld (want dat krijgt op den duur ook iets egocentrisch), maar moet leiden tot een broodnodige uitwisseling.

Ik heb de afgelopen jaren meerdere workshops gegeven voor schrijvers in Kinshasa. En dat heeft mij de ogen geopend. Wie als Belg vandaag in Congo werkt, krijgt geen karrenvracht verwijten over het kolonialisme over zich. Niet het paternalistische kolonialisme van de jaren vijftig wordt ons verweten, maar het feit dat wij na de onafhankelijkheid zo lang zijn weggebleven, vooral toen het slecht ging. Vandaag hebben Europeanen meer last van het kolonialisme dan de Afrikanen. Hun noden zijn dan ook vele malen urgenter. Zij hebben meer aan onze inzet dan aan onze excuses, zeker voor daden die wij zelf niet gesteld hebben.

De keus is heel simpel: we kunnen de handen wassen in onschuld en elk risico op neokolonialisme vermijden door veilig thuis te blijven. We kunnen ook bereid zijn de handen vuil te maken en te leren van onze fouten. Het postkolonialisme is me al te vaak een vorm van ideologische smetvrees, een angst om bezoedeld te geraken met de viervoudige erfzonde: nationalisme, kolonialisme, racisme en seksisme. In wezen gaat het om een hyperromantisch verlangen naar zuiverheid, smetteloosheid, onbevleetheid. Dat klinkt mooi, maar het is heilloos. Je hebt daarnaast ook zoiets als pragmatiek. En moed.

Ik probeer niet mijn gelijk te halen, dierbare Douwes Dekker, ik probeer u deelachtig te maken aan een intellectuele zoektocht door de erfenis van het kolonialisme. En op die zoektocht word ik geholpen door vele verstandige geesten.

Onlangs ontmoette ik in een huisje in Brugge professor doctor emeritus Daniel Vangroenweghe, zeg maar Daniel. Daniel verdiende meer dan twintig jaar geleden zijn sporen met een moedig en minutieus boek: *Rood rubber, Leopold II en zijn Kongo*. Het boek was het resultaat van tien jaar archiefonderzoek over de hele wereld en schetste een zeer somber beeld van Congo tijdens het bewind van Leopold II. Gruwelverhalen van moord, plundering, marteling en afpersing. Van ziekte, hongersnood en pijn. Voor de antiekoloniale beweging werd Daniel Vangroenweghe een held, voor de nog levende kolonialen een steen des aanstoots. De Staatsveiligheid belde hem bezorgd op met de vraag of hij geen beveiliging nodig had.

"Waar ben je nu mee bezig?", vroeg ik Daniel. Op zijn tafel lagen enorme stapels boeken, waaruit tientallen nota's en bladwijzers staken.

"Kannibalisme," antwoordde hij, "zowel in Midden-Amerika als in Centraal-Afrika."

Brieven
aan
Multatuli /
Dierbare
Douwes
Dekker

Hij verwees naar een beroemd antropologisch essay uit de jaren negentig: *The Man-eating Myth* van William Arens. Een tekst die stelde dat structureel kannibalisme nergens ter wereld was voorgekomen, het was hooguit een projectie van Europese clichés geweest. Ik moest dat werk als student archeologie in Cambridge lezen. Die relativiserende vriendelijkheid paste perfect in de sfeer van de jaren negentig, vriendelijkheid voor de Ander die onvermijdelijk hand in hand ging met onversneden zelfhaat. Daniel zuchtte zaterdagavond: “Maar die man heeft nooit de bronnen gelezen! Er zijn op grote schaal gruwelijke vormen van kannibalisme gedocumenteerd, zowel in Mexico als in Congo.” En hij beklemtoonde dat die ook door tijdgenoten als gruwelijk werden ervaren. Hij was wel benieuwd naar wat de lezersreactie zou worden, zei hij. Met *Rood rubber* had hij Centraal-Afrika als slachtoffer neergezet, nu lag het helemaal anders. “Maar het is de waarheid,” zei hij, “ik kan niet anders.”

Ik ken sinds kort nog een gids voor onze reis door de erfenis van het kolonialisme. In Frankrijk verscheen twee jaar terug een ophefmakend en messcherp essay: *Nous, décolonisés*, wij gedekoloniseerden. De auteur was de Tunesische filosofe Hélé Béji, een vrouw die van nabij betrokken was bij de onafhankelijkheidsstrijd van haar land. Nu, vele jaren later, blikte ze terug op het resultaat. Dat deed ze met een genadeloosheid en een zin voor zelfkritiek die ronduit verpletterend was.

Enkele krasse citaten: “De nationale bevrijding heeft mij niet de vrijheid geschonken.” (18); “Zolang ik tegen de buitenstaander vocht, was alles helder. Maar nu ik met mezelf te maken heb, wordt alles troebel.” (40); “Wij waren zo overtuigd dat wij de goeien waren, dat we nagelaten hebben het goede te doen.” (222) Ze schetst het systeem waarbij bevlogen democraten van haar prille land gecorrumpeerd raken en langzaam verworden tot machtsgeile, spilzieke en praalzuchtige despoten. “Bij ons ben je niet als despoot geboren, je wordt het. In elke gedekoloniseerde sluimert er een despootje.” (67) Ja, gaf ze toe, de economische wereldorde en de internationale allianties eisten hun tol, dat is waar, maar ze weigert de schuld nogmaals af te schuiven op een ander: “Ik kan wel excuses bedenken, maar ze overtuigen me niet. Moet ik nogmaals slachtoffer zijn? Nee, dat is te gemakkelijk.” (15) En ze gaat verder: “De gedekoloniseerden zijn niet ziek aan de pest, maar aan zichzelf.” (78) “Deze geschiedenis was de onze en als we haar verloren hebben, dan is dat onze fout.” En zo komt ze tot haar onthutsende conclusie: “We zijn de gekoloniseerden van onszelf geworden.” (232)

Dit is postkolonialisme op zijn allerbest. Misschien is het wel postpostkolonialisme. Morele betutteling van onze kant heeft plaats gemaakt voor radicale zelfkritiek in de postkolonie. Hélé Béji fulmineert tegen de hoofden van Lebak van vandaag.

Toen ik enkele jaren geleden *writer in residence* was in Amsterdam, trok ik op een barre avond naar een vaag achterafzaaltje in de gevreesde Bijlmer-wijk, waar ik kennis wou maken met een plaatselijk theater. Ik raakte erg onder de indruk van de werking en kwam in contact met de bijzonder schrandere directrice, de uit Suriname afkomstige Ernestine Comvalius. In een debat in de Balie sprak ze over de jaren dat zij zich verzette tegen de Nederlandse uitbuiting van haar vaderland. Zij zei: “Het koloniale verleden leeft in mij en is springlevend in mijn omgeving. Ik kan niet om thema’s heen als identiteit, inferioriteit en haar tegenhanger superioriteit. (...) Als het doel van de nuance is het verzachten van het schuldgevoel, het stopzetten van de aanklacht of het bagatelliseren van de verwerpelijke kanten van de geschiedenis, krijg je me

niet mee. Maar dat de geschiedenis niet zwart wit is en in zijn volle complexiteit benaderd moet worden, begrijp ik wel. We denken nu eenmaal te snel in karikaturen. Overidentificatie maakt het moeilijk om voorbij de schuldgevoelens en de slachtofferpijn te komen en dat is weer een belemmering voor een volwassen dialoog over het koloniale verleden.”

Ben ik schuldig aan het kolonialisme van mijn voorvaderen? Ik probeer het krampachtig; het lukt me niet. Morele schuld is niet erfelijk. Wat wel erfelijk is, is de geschiedenis die mijn land deelt met Congo. Die kan nooit teniet worden gedaan. De geschiedenis heeft ons lot met elkaar verbonden. En dat creëert mogelijkheden. Het verleden zadelt ons niet op met erfzondes en achterstallige betalingen, maar met nieuwe kansen.

Het is inmiddels nacht op het balkon van mijn kamer in het Hotel Métropole te Matadi. Het maanlicht dobert in duizend scherven op de rivier. Het is te donker om nog te lezen, maar te heet om al te slapen.

“Uw Max Havelaar is een meesterwerk, Eduard, toch hangt het met handen en voeten vast aan uw tijd.”

“Is dat zo?”

“Welja. Literatuurwetenschappers hebben aangetoond hoe er zelfs bij u in de Max Havelaar nog steeds allerlei koloniale metaforen en topoi aan het werk zijn.”

“Echt waar? Hoe wonderlijk! Ik had nochtans van Nederlands-Indië mijn bekomst wel gehad!”

“Dat was wel duidelijk.”

“Maar het is altijd mogelijk natuurlijk. Ik die koloniale denkbelden hanteer? Goh! Het is even wennen.”

“En net daarom vraag ik me af: zullen ze dat over mij ook zeggen als mijn Congo-boek af is? Zal een eeuw later mijn schuchtere poging tot empathie ook gezien worden als een werk dat bezoedeld is door zijn tijd?”

“Tja, maar kunt gij dan loskomen van uw eigen eeuw? Die literatuurwetenschappers hebben gelijk. Ik kon het evenmin. Wilt gij dat dan?”

“Wel, ik zie in die postkoloniale beweging waarover ik u zonet sprak een zoektocht naar tijdloosheid. Dat zuiverheidsverlangen van hen lijkt soms op een verlangen om later niet veroordeeld te kunnen worden. Het is door een te veel aan historisch besef dat men bang is voor het uitspraken in het heden die in de toekomst wel eens veroordeeld kunnen worden.”

“Maar dan kunt ge toch alleen maar zwijgen, mijn jonge vriend! Wie geen moddervlekken wilt, begeve zich niet in het rijstveld.”

“Ik vrees het.”

In de verte klinkt wat rumba-muziek. De wind waait flarden hondengeblaf op ons af, nee, op mij. Beneden in de bars wordt er gedronken en gedanst.

“Luister, mijn jonge vriend, gij moogt nooit bang zijn om uw vingers te verbranden aan uw tijd. Uit schaamte of schuldbesef zwijgen is geen optie. Uit overdreven historisch besef nog minder. Ge zult toch nooit, gelijk een arend, boven uw eeuw uitstijgen. Gij zijt een kind van uw tijd, gelijk ik dat was van de mijne. Ge moet uw tijd doorgronden, maar ge moogt hem nooit helemaal gehoorzamen. Gij, als ambachtsman van de taal, als smid, ge moet het spreken van uw tijd opwarmen tot het gloeit en kraakt. Dat moet gij vervolgens behameren, met al uw

Brieven
aan
Multatuli /
Dierbare
Douwes
Dekker

macht, behameren tot een iets andere vorm. Dit is wat gij vermoogt: de bakens een beetje verzetten. En dat is al veel. Laat u niet leiden door het zuiverste sieraad waarvan gij hoort, want dan twijfelt gij aan elken mep. Zorgt liever dat elken mep iets verrichten mag. Gij zijt geen juwelier, gij, niemand is dat. Nee, gij staat, gelijk eenieder, ergens tussen erts en juweel. Gij zijt een deel van de weg, gij zijt onderweg, zoals ik in mijnen tijd. En af en toe dompelt gij uw stuk ijzer in het water: het gesis dat dan opstijgt, dat is uw lied. Gij hebt de taal van uw tijd hersmeed tot gezang.”

Hij haalde even adem, om zijn woorden tot me te laten doordringen.

“Doorgrondt uwen tijd, maar gehoorzaamt hem maar half. Want het is in verraad dat uw redding ligt.”

Het maanlicht dobbert nog steeds in duizend scherven op het water. De hond blaft niet meer.

En de regen gutst tegen de ramen van Brussel, Multatuli. Gij zijt dood, maar springlevend.

Ik groet u zeer genegen,
uw toegewijde,

David Van Reybrouck